

Social- och hälsovårdsutskottet

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2023

Till grundlagsutskottet

INLEDNING

Remiss

Riksdagens justitieombudsmans berättelse år 2023 (B 15/2024 rd): Ärendet har lämnats till social- och hälsovårdsutskottet för eventuellt utlåtande till grundlagsutskottet. Tidsfrist: 11.12.2024.

Sakkunniga

Utskottet har hört

- referendarieråd Lotta Hämeen-Anttila, riksdagens justitieombudsmans kansli
- referendarieråd Kirsti Kurki-Suonio, riksdagens justitieombudsmans kansli
- referendarieråd Heidi Laurila, riksdagens justitieombudsmans kansli
- referendarieråd Juha Niemelä, riksdagens justitieombudsmans kansli
- referendarieråd Tapio Rätty, riksdagens justitieombudsmans kansli
- referendarieråd Minna Verronen, riksdagens justitieombudsmans kansli.

UTSKOTTETS ÖVERVÄGANDEN

Enligt riksdagens justitieombudsmans berättelse (B 15/2024 rd) inkom sammanlagt 7 124 klagomål till justitieombudsmannen 2023. Det är drygt 500 fler än året innan. Av de ärendegrupper som justitieombudsmannen behandlar hör ärenden som gäller social- och hälsovården, rättigheter för barn, äldre och personer med funktionsnedsättning samt socialförsäkring till social- och hälsovårdsutskottets ansvarsområde. Brister i de äldres förhållanden och bemötandet av dem, genomförandet av barnskyddet, tillgodoseendet av rättigheterna för personer med funktionsnedsättning samt tillgången till hälso- och sjukvårdstjänster och lagstiftningen för hälso- och sjukvårdstjänster hör också till de tio centrala problem för de grundläggande fri- och rättigheterna och de mänskliga rättigheterna som räknas upp i justitieombudsmannens berättelse.

Social- och hälsovårdsutskottet betonar betydelsen hos riksdagens justitieombudsmans laglighetsövervakning inte endast då det handlar om att trygga tillgodoseendet av individens grundläggande fri- och rättigheter och mänskliga rättigheter utan också för att kontinuerligt utveckla lagstiftningen. Enligt justitieombudsmannens berättelse gällde många klagomål tillgodoseendet av grundläggande rättigheter såsom oundgänglig försörjning och omsorg, tillräckliga social- och

Utlåtande ShUU 9/2024 rd

hälsovårdstjänster, jämlikhet, rättssäkerhet, tillgänglighet samt självbestämmanderätt och delaktighet. Utskottet granskar i sitt utlåtande särskilt justitieombudsmannens iakttagelser om klagomål som gäller utkomststöd och tillgodoseendet av klientens och patientens självbestämmanderätt.

Socialvården är den största ärendegruppen inom justitieombudsmannens laglighetsövervakning. Under berättelseåret inkom 1 118 klagomål som gällde socialvård. De största ärendegrupperna inom socialvården är barnskydd och utkomststöd. Antalet klagomål som gäller rättigheter för personer med funktionsnedsättning har ökat något. Antalet klagomål som gäller äldre personers rättigheter har inom socialvården varit litet redan i många år.

Utskottet noterar att klienter inom socialvården enligt berättelsen kan lämna in klagomål trots att de i första hand borde utnyttja de lagstadgade metoderna för ändringssökande. Utskottet uppger sin åsikt (ShUU 6/2023 rd) om att klienterna inom socialvården ska ges tillräckligt med information om deras rätt att söka ändring samt hjälp med att söka ändring.

Under berättelseåret ökade antalet klagomål om utkomststöd. Det lämnades in 322 klagomål om utkomststöd som huvudsakligen gällde Folkpensionsanstalten (271 år 2022) medan 342 ärenden om utkomststöd avgjordes (233 år 2022). Avgörandena gällde behandlingstiderna, bedömningen av hur brådskande ansökningarna är, beaktandet av sökandens inkomster och utgifter, överföringarna av kalkylerade inkomster samt periodiseringarna av inkomster och medel under de följande månaderna i beslutsfattandet vid Folkpensionsanstaltens Center för omprövning. I många avgöranden som gällde utkomststöd uppmärksammades Folkpensionsanstalten på vikten av adekvat rådgivning, noggrannhet vid handläggningen av ärenden, användning av korrekta uppgifter och på Folkpensionsanstaltens skyldighet att beakta klientens och familjens individuella omständigheter samt barnets bästa i barnfamiljer.

Social- och hälsovårdsutskottet fäster uppmärksamhet vid att man i klagomålen återkommande lyfte fram svårigheterna att som klient med utkomststöd hitta bostad i kommunerna till det hyresbelopp som Folkpensionsanstalten fastställt för orten.

Bestämmelserna om godkännande av boendeutgifter i lagen om utkomststöd preciserades genom lagstiftning som trädde i kraft 2024 (1242/2023, RP 58/2023 rd). Social- och hälsovårdsutskottet (ShUB 13/2023 rd) betonade vid behandlingen av lagändringen att utkomststödet, trots preciseringen av regleringen, till följd av att det beviljas efter prövning och i sista hand, alltid är förknippat med en skälighetsprövning som är bunden till sökandens individuella situation. Dessutom ansåg social- och hälsovårdsutskottet det i fortsättningen vara viktigt att det behövliga beloppet av boendeutgifter som fastställs genom förordning läggs på en nivå som så väl som möjligt motsvarar den faktiska nivån på boendeutgifterna i kommunen. Det behövliga beloppet bör också följa utvecklingen av boendeutgifterna, så att de som ansöker om utkomststöd har en faktisk möjlighet att på sin bostadsort hitta en bostad som motsvarar boendenormen. Riksdagen förutsatte då den antog lagen att statsrådet följer vilka konsekvenser bestämmelserna om boendeutgifter i lagen om utkomststöd har för rättigheterna, ställningen och försörjningen för dem som ansöker om utkomststöd och deras barn, bostadsmarknaden samt servicebehovet inom och kostnaderna för välfärdsområdena.

Utlåtande ShUU 9/2024 rd

Enligt justitieombudsmannens berättelse var ett viktigt tema för inspektionerna under berättelseåret hur man vid inspektionsobjekten beaktar självbestämmanderätten för personer med funktionsnedsättning och hur den begränsas. Den rådande vårdkulturen och den utbildning i de grundläggande rättigheterna som personalen får eller avsaknaden av sådan utbildning påverkar enligt berättelsen hur självbestämmanderätten respekteras och hur man förhåller sig till användningen av begränsningsåtgärder vid verksamhetsenheter som ger vård, omvårdnad och omsorg inom socialvården. Vid inspektionerna av de psykiatriska avdelningarna bedöms enligt berättelsen särskilt hur patientens självbestämmanderätt och integritetsskydd tillgodoses samt förfaranden i anslutning till isolering och användning av tvång, lokalernas funktion och ändamålsenlighet samt deras användningsgrad samt eventuell överbelastning, personalresurser och vårdpersonalens närvaro.

Social- och hälsovårdsutskottet har i tidigare ställningstaganden konstaterat att lagprojektet om klientens och patientens självbestämmanderätt redan länge varit under beredning i statsrådet. Enligt utskottets betänkande ShUB 15/2023 rd kompletterades mentalvårdslagen 1.4.2024 med bestämmelser om att det ska lämnas ett förvaltningsbeslut om grunderna för läkemedelsbehandling som ges en patient som oberoende av sin vilja får psykiatrisk vård, är under observation eller blir undersökt för behandling av psykisk sjukdom där patienten motsätter sig läkemedelsbehandlingen eller när patientens vilja inte kan klargöras eller även annars om patienten så begär. Bakgrunden till denna enskilda lagändring om självbestämmanderätten var att verkställigheten av Europeiska människorättsdomstolens dom X mot Finland var brådskande. Därför ansåg utskottet det motiverat att lagändringen om läkemedelsbehandling genomfördes åtskilt från det större självbestämmanderättsprojektet. Utskottet konstaterade dock i sitt betänkande att det behövs en övergripande översyn av bestämmelserna om självbestämmanderätten. Utskottet betonade att det i samband med det projekt för självbestämmanderätt som är under beredning är nödvändigt att bedöma även den lagstiftningslösning om läkemedelsbehandling som då gjordes med hänsyn till om man utan att äventyra patientens rättssäkerhet kan utesluta de situationer där samförstånd råder om läkemedelsbehandlingen från bestämmelserna om förvaltningsbeslut och ändringssökande.

Enligt regeringsprogrammet för Petteri Orpos regering fortsätter arbetet med lagstiftningen om klienters och patienters självbestämmanderätt i syfte att stödja och stärka självbestämmanderätten och säkerställa att de grundläggande rättigheterna tillgodoses. Klienternas säkerhet och individuella behov ska dock kunna beaktas i alla situationer. Lagstiftningen utvecklas i enlighet med regeringsprogrammet i juridisk viktighets- och angelägenhetsordning. Enligt regeringens årsberättelse 2023 pågår beslutsfattandet om den juridiska viktighets- och angelägenhetsordningen fortfarande vid social- och hälsovårdsministeriet.

Utskottet betonar att riksdagen i enlighet med utskottets betänkande ShUB 15/2023 rd har godkänt ett uttalande enligt vilket riksdagen förutsätter att lagförslagen om klientens och patientens självbestämmanderätt föreläggs riksdagen utan dröjsmål.

FÖRSLAG TILL BESLUT

Social- och hälsovårdsutskottet föreslår

Utlåtande ShUU 9/2024 rd

att grundlagsutskottet beaktar det som sägs ovan.

Helsingfors 4.10.2024

I den avgörande behandlingen deltog

ordförande Krista Kiuru sd
vice ordförande Mia Laiho saml
medlem Kim Berg sd
medlem Maaret Castrén saml
medlem Hanna-Leena Mattila cent
medlem Ville Merinen sd
medlem Ilmari Nurminen sd
medlem Minna Reijonen saf
medlem Anne Rintamäki saf
medlem Päivi Räsänen kd
medlem Pia Sillanpää saf
medlem Ville Väyrynen saml
medlem Henrik Wickström sv.

Sekreterare var

utskottsråd Sanna Pekkarinen
utskottsråd Päivi Salo.